

מבט על, גיליון 487, 20 בנובמבר 2013

ערכות המגן – עד כאן?

מאיר אלרן ודוד פרידמן

המגמה המסתמנת במערכת הביטחון, עליה דווח לאחרונה בתקשורת, לבטל את מרכיב ערכות המגן בהגנת העורף, הינה ביטוי נוסף לתנודתיות המאפיינת את המדיניות בישראל בתחום חיוני זה. חודשיים בלבד חלפו מאז נוצר בארץ לחץ ציבורי ותקשורתי על תחנות החלוקה של ערכות המגן, בעקבות האיום להפעלת כוח אמריקני כנגד סוריה, בהקשר להפעלה של נשק כימי על ידי המשטר בדמשק נגד המורדים. עוד זכור הרעיון (שנולד ב-מל"ל) בדבר הטלת עול הרכישה של ערכות חסרות, בהיקף של כ-40%, ישירות על הציבור. עדין לא ברור באיזו מידה אכן סוריה מחסלת לחלוטין את ארסנל הנשק הכימי הנרחב שבידה ואת כושר הייצור שלו. בתנאים אלה, האם נכונה הכוונה החדשה לסגור את תכנית ערכות המגן, בה הושקעו מיליארדים מתקציב המדינה?

ראשיתו של פרויקט ערכות המגן להגנה אישית מפני נשק כימי נעוצה בהקשר העיראקי. ההחלטה לחלק את הערכות התקבלה בשנת 1990, ערב מלחמת המפרץ הראשונה. בדיעבד הסתבר כי האיום העיראקי היה מופרך. למרות זאת, התקיימה עד לשנת 2003 פעילות שוטפת של פיקוד העורף לצורך תחזוקת ערכות המגן. השלב הבא היה בהחלטה של ממשלת ישראל לאסוף את הערכות מהציבור, מה שהתבצע בפועל בשנים 2007-2008. כשנתיים מאוחר יותר החליטה הממשלה, על פי המלצת פיקוד העורף, אך כנראה בהסתייגות של גורמים אחרים בצה"ל, לחדש את מבצע החלוקה. החלטה זו לוותה בתקצוב חסר, שלא השתנה מאז, שיצר מצב תמוה, לפיו נוצר פער קבוע של יותר משליש מהציבור הישראלי שלא יכול היה להצטייד בערכות, גם אם היה מעוניין בכך, על פי הפצרות פיקוד העורף.

מלכתחילה ולאורך כול הדרך לוותה פרשת ערכות המגן בוויכוח נוקב בתוך מערכת הביטחון ובפולמוס ציבורי ותקשורתי. מצד אחד ניצב הרצון הטבעי, יש שיגדירוהו כצורך חיוני, לספק הגנה מיטבית לציבור הרחב מול איום שהוצג כממשי, גם אם עיקר השפעתו טמונה במישור הפסיכולוגי. נציין כי מבחינה טכנולוגית, המסכות שחולקו מספקות מענה איכותי ופשוט לצרכנים, גם בהקשר לתקיפה ביולוגית. איום הכימי אכן נתפס באופן קבוע במערכת ההתגוננות כמרכיב מרכזי, וההיערכות של גורמי המענה מולו הייתה רחבה ומוקפדת וכללה צעדים מעשיים רבים ומגוונים, כולל בתחום ההתארגנות הרפואית. נערכו גם תרגילים רבים ותכופים במתווה של לוחמה כימית וככול הנראה הכשירות בהקשר זה הייתה גבוהה.

מצד שני, יש החוזרים ומדגישים כי למרות הימצאותו של נשק כימי רב בידי סוריה, על אף ההיסטוריה של מדינות ערביות שהפעילו נשק כימי (מצרים, עיראק), ולמרות הדיבורים - הלא מאומתים - על אפשרות זליגה של נשק כזה לידיים של ארגוני טרור, סיכויי הפעלתו כנגד ישראל היו מלכתחילה נמוכים ולא יצרו סיכון של ממש המחייב היערכות רחבה ויקרה מאד. הטענה העיקרית בהקשר זה הייתה שהיכולת ההרתעתית של ישראל היא שתעמוד לה כנגד הנשק הכימי וכי אין תקדים לכך שמדינה עשתה שימוש צבאי באמצעי לחימה כימיים כנגד אויב בעל יכולות תגובה קשה וכואבת. בוויכוח מתמשך זה עמד תמיד הנושא התקציבי במרכז, בשל העלות הגבוהה מאד של בניית מענה הגנתי רחב היקף בתחום זה. רק ההשלמה של ייצור וחלוקה של ערכות מגן לכלל הציבור הוערכה בכ-1.4 מיליארד שקל ועוד כ-300 מיליון שקל לשנה לתחזוקה והחלפת ערכות בשל בלאי למשך 25 שנה.

דיון מסוג אחר, מקצועי יותר, בנושא ההיערכות לחירום, מתמקד בהדגשים ובעדיפויות הנדרשים בבנין הכוח להגנת החזית האזרחית בישראל. בישראל, כבמדינות רבות אחרות העוסקות בתחום הגנת המולדת ובהיערכות לאסונות המוניים, יש נטייה ברורה להשקיע משאבי

ענק במרכיבי המניעה. במקומותינו ניכרת לאורך השנים ההשקעה בתחומי ההרתעה וההתקפה, המשולבים זה בזה. זאת, בהנחה מוכחת כי אלה לפחות ירחיקו את העימות הבא. בשורה השנייה ניצבות ההשקעות הגדולות בתחומי ההתגוננות, ובעיקר ברכישת אמצעים "קשים" של מיגון לסוגיו. במסגרת זו יש לראות את ההצטיידות הנרחבת במערכות הגנה אקטיביות, כמו "כפת ברזל", ואת סוגיית ההגנה הפאסיבית, במסגרתה יש לראות גם את ערכות המגן נגד הנשק הכימי, כמו גם את נושא המיגון הקשה בתחום הציבורי ובתחום הפרטי. גם כאן קיים ויכוח מתמשך לגבי היקפי ההשקעה הנדרשים. יש הגורסים כי לא נכון "למגן עצמנו לדעת" (כדברי רה"מ לשעבר אולמרט) ומכאן הנטייה לצמצם ככול הניתן השקעות בתחום זה. אחרים גורסים, כמו השר להגנת העורף, גלעד ארדן, כי הפערים בתחום המיגון הפאסיבי אינם ראויים ומחייבים השקעות נרחבות. רק בשורה השלישית והרחוקה מאד ניצבות ההשקעות בתחומי החוסן (resilience), המטפלות בהשלכות של אירועי החירום "ביום שלאחרי" על חידוש הרציפות התפקודית והשיקום הנדרש.

בסיכום נציע כי:

1. עצם הרעיון לבחון מחדש את סוגיית ערכות המגן הוא נכון ומתבקש מול ההתפתחויות בסוריה בהקשר הנשק הכימי. בחינה זו תחייב לימוד קפדני של היכולות השיוריות הסוריות ואת הפוטנציאל העתידי של חזבאללה. מבחינת העיתוי, נכון יהיה להמתין עד שיוכח בעליל כי סוריה אכן חיסלה את מערך הנשק הכימי שלה, כולל את יכולות הייצור שלו.
2. האסטרטגיה החלופית הראויה לאיום עתידי אפשרי של כינון איום צבאי כימי מחדש היא שילוב של הרתעה פעילה, מעקב מודיעיני צמוד, והשמדת מערך חדש עם כינונו או עם תחילת הלחימה.
3. אם יוחלט על חיסול פרויקט ערכות המגן, מין הראוי להעתיק את התקציבים שאמורים עוד להיות מושקעים בו לתחומים אחרים של החזית האזרחית. במסגרת זו נמליץ, כי תקציבים אלה יופנו בעיקרם לפיתוח מערכי החוסן ברמה הקהילתית, כדי להעצים את יכולתן של הקהילות והמערכות שייפגעו בעתיד להתאושש ולחזור לרציפות תפקודית משופרת במהירות.
4. בכול מקרה, גם פרשה זו מעידה על טשטוש מערכות בכול הקשור לשאלת האחריות הממלכתית בנושא התגוננות החזית האזרחית. מין הראוי לממשלה לקבל בהקדם החלטה ברורה בשאלה מי האחראי לתחום חיוני זה ומה מקומו של שר הביטחון בתהליך קבלת החלטות וקביעת העדיפויות.